



Lakatos Júlia

Történelem? Természetesen!

Míg a Fidesz a múlthoz való visszanyúlást természetesnek véli, politikai ellenfelei úgy gondolják, hogy a múltat meg kell haladni. De vajon miért alakult így, és lehetséges-e feloldani ezt az ellentétet?





A magyar politika végletekig megosztott a történelemhez való viszonyában, s ez nem csak amiatt bír relevanciával, mert a kormánypárt épp visszahozná a főispán elnevezést, a modernebb hangzású kormánybiztos kifejezés helyett. Sokkal inkább azért, mert rámutat arra, miért nem képes szinte semmiben egyetérteni kormány és ellenzéke. A történelemhez való viszonyuk ugyanis teljesen más premisszákon nyugszik. Ennek egyik eleme a *tényleges történelmi múlt*hoz, azaz a történelmi eseményekhez való viszony, a másik pedig a Francis Fukuyama révén elhíresült *“történelem vége”* elméletéhez való viszony. Miközben elemzésünkben rámutatunk, hogy a kettő között szoros összefüggés van, nem árulunk el nagy titkot, ha azt mondjuk, hogy a Fidesz a történelmi múlthoz való visszanyúlást természetesnek véli, és úgy véli, hogy a történelem visszatért, sőt, soha nem is ért véget. Ezzel szemben politikai ellenfelei úgy gondolják, hogy a múltat meg kell haladni, a történelemnek nem véletlenül lett “vége” a liberális demokráciák elterjedésével. A Fidesz történelemképét így progresszív ellenzéke természetellenesnek, erőltetettnek, és károsnak vélik. De vajon miért alakult így, s lehetséges-e feloldani ezt az ellentétet?



A "tényleges" történelem és annak liberális értelmezése

Hogyan lehet, hogy politikai álláspontjától függően egy huszár látványa valakit például büszkeséggel tölt el, más viszont öncélú "népvakításnak" gondolja? Mitől válthat ki ennyire eltérő reflexeket emberekből ugyanaz? Kézenfekvő kiindulópont, hogy még, ha ez vitatott is, a kormánypárt mégiscsak a konzervatív világképhez sorolja magát, és így a hagyománytisztelet, az állandóság érték számukra. Ezzel szemben az ellenzéki pártok többsége a nyugati felvilágosodásból eredő liberalizmus hagyományát próbálja "nyugatoság" vagy "európeér magatartás" címszó alatt képviselni Magyarországon. Csakhogy ezt a fajta liberalizmus felfogást, ami egyben a liberális demokráciák elméleti alapja is, egyre több kritika éri napjainkban, és nem csak az illiberális politikai szereplők irányából.

Liberalizmus című [könyvének](#) posztliberalizmussal foglalkozó részében John Gray politikai gondolodó úgy fogalmazott, hogy a felvilágosodás projektje megbukott, és amennyiben nem képes elmozdulni a pluralizmus felé, akkor a liberalizmus is meg fog. Úgy véli, hogy a liberalizmusnak, mint a modern kor politikai elméletének nincsenek meg az eszközei, ahhoz, hogy a posztmodern kor problémáira válaszokat adjon. De mit is ért ez alatt?



Gray a liberális alapproblémát abban a kérdésbe sűríti össze, hogy miképpen határozhatók meg azok a feltételek, amelyek mellett a rivális, és racionálisan gyakran összeegyeztethetetlen világnézetek képviselői békében tudnak együtt élni? Csakhogy ma már senki sem gondolja komolyan – ahogyan a felvilágosodás korában – hogy ezt a kérdést az értelem egyetemesen érvényes erkölcsi alapjaira támaszkodva meg lehet válaszolni. A liberalizmus azonban nemigen nézett szembe ezzel a változással.

Gray a liberalizmus négy sajátosságát határozta meg, mint ami megkülönböztette azt más hagyományoktól; az individualista, egalitárius jellegét, univerzalizmusát, és meliorizmusát (azt az elképzelését, hogy az élet vég nélkül javítható az ész kritikai használatával, ami napjainkban például annak felel meg, hogy nem kell félnünk a klímaváltozástól, a tudomány idővel megoldást talál majd a problémára). Állítása szerint a két utolsó jellemző a liberális politikai filozófia megalapozója, ami visszavezet minket ahhoz, hogy miért van az, hogy a Fidesszel szembenálló, magát progresszívnek tartó oldal hadilábon a történelemmel. A meliorizmushoz és az univerzalizmushoz egy olyan történelemfilozófia is társul, amely szerint a fejlődés és a jólét kizárólag liberális intézményeken keresztül biztosítható. E szerint a történelemfelfogás szerint a modernizáció a nyugati minták másolását jelenti, a nyugat viszont már meghaladta a történelmet. Hogy csak egyetlen példát említsünk, nemrég Nancy Faeser, német belügyminiszter úgy fogalmazott,



hogyan újra kell értelmezni a haza fogalmát, hogy az pozitív, nyitott, és sokszínű legyen, mivel ez előmozdítaná a társadalmi kohéziót. Mindez érthető a német történelem ismeretében, azonban nem csak abból ered, hanem a liberalizmus meliorista, univerzalista felfogásából is. E szerint ugyanis akár alapvető fogalmakat, társadalmi normákat is újra kell tárgyalni, mivel idővel elavulnak. Ugyanígy, a történelemből tanulni kell, hogy ne követhessük el ugyanazokat a hibákat, de egyben túl is kell lépni rajta, a jövő felé kell fordulni, máskülönben visszahúzza a társadalmakat. Ez teljes mértékben szembemegy a konzervatív felfogással.

Míg Magyarországon az ellenzék a nyugati mintát követi, a kormányoldal a történelmi mintakövetés híve, ami mégsem egyenlő pusztán a Horthy-korszak romanticizálásával. Nehezen érthető azonban abból a megközelítésből kiindulva, amely a modernizáció jegyében a folyamatos változást, fejlődést tűzi ki célul. Innen nézve a történelmi példákhoz való visszanyúlás retrográd, maradi dolog. Aki nem fejlődés párti az nem kellően "civilizált". A kormány részben rájátszik ellenfeleinek erre a percepciójára, és – például a főispánok és vármegyék visszahozatalával – provokálja őket, azonban a történelmi mintakövetés sokkal komolyabb funkcióval is rendelkezik az aktuálpolitikai viaskodásnál. Értelmezésük szerint ugyanis a magyar történelem rendre alternatív útkeresésről szól, a történelem tanulmányozása – a honfoglaláshoz vezető kalandozásokig visszamenőleg – az önálló megküzdési stratégiák kialakítását szolgálja.



Hogy ne csak gondolati-importból dolgozzanak, azaz ne csak a nyugati mintákat adaptálják. A kormány logikája szerint geopolitikai adottságaiból kifolyólag az ország korábban is hasonló kihívásoknak volt kitéve, mint napjainkban, és vezetői is hasonló sémákat követtek (a mintakövetésben, és mintaformálásban egyaránt). A történelmet ezért nem lehet csupán múzeumi tárlók keretei közé szorítani, nem lehet, csak úgy meghaladni, hanem, mint egy lexikont, használni kell passzív tudásunk felfrissítésére.

A történelem vége és a demokrácia eróziója

Láthattuk, hogy múltképüket illetően teljesen eltérő módon gondolkodik a két politikai oldal Magyarországon, de hogyan kötődik mindez a történelem vége elmélethez? Francis Fukuyama híressé vált elméletében nem csak azt fogalmazta meg, hogy a liberális eszmék egyetemessé válásával a nagy történelmi konfliktusok megszűnnek, hanem azt is, hogy ezzel maga a politika is megszűnik. A hidegháborút követő geopolitikai konstelláció ugyanis arra kényszerítette Kínát, Japánt, illetve az akkor még létező Szovjetuniót, hogy lemondjanak ideológiaformáló igényeiről. Ez tette lehetővé, hogy hosszú ideig az Egyesült Államok egyedüli aktorként lépjen fel ezen a téren a világban. Csakhogy három évtizeddel később már messze nem ugyanaz a geopolitikai helyzet.



Míg az Egyesült Államok sokáig vissza tudta szorítani a rivális nagyhatalmak politikai, gazdasági, és katonai törekvéseit, mára már messze nincs ideológiaformáló monopóliuma.

A kelet-európai poszt-szovjet szatellit államok együtt mozogtak az Egyesült Államokkal "történelem-ügyileg", hiszen ez nyitotta meg számukra a kapukat a nyugati integráció előtt. A NATO, majd uniós tagság nem jöhetett volna létre az amerikai hatalmi fölény nélkül. Az Egyesült Államokhoz, valamint az EU-hoz való szoros kötődés okozta azonban a térség demokráciáinak megrogyását is, ugyanis az az igazodás, amit korábban gazdasági vonzással, vagy soft powerrel, azaz a nyugati életstílus kulturális eszközökkel való vonzóvá tételével értek el (filmek, divat, zene stb.), hirtelen kiüresedett. A kelet-közép-európai országok, s közülük kiemelt helyen Magyarország, emiatt ugyanúgy elkezdte keresni az erős szereplőket a világban, ahogyan tette azt a hidegháborút követő nagy geopolitikai átalakuláskor. Ez kevésbé ideológiai, mint érdek alapú reorientáció volt, hiszen miközben a térség lakói továbbra is nyugat-pártiak, politikusaitól elvárják, hogy a túlélésre játszanak. Ez következik a régió hányatott történelméből. Miközben Magyarország mindig is nyugati orientációjú volt, geopolitikai elhelyezkedéséből, erőforrásaiból kifolyólag, ideológiai vonzódását félretéve mindig abba az irányba szövetkezett ahonnan a nemzet fennmaradását az adott korban jobban biztosítva látta. Mindez nyugati perspektívából nem érthető, mivel geopolitikai helyzetükből kifolyólag egész más történelmi tapasztalatokkal



rendelkezik. A ragadozómadár, nem értheti meg a túlélés érdekében az evolúció során a terephez illeszkedő, adott esetben ebből kifolyólag folyamatosan változó küllemű vadászott állat mentalitását. Azaz, talán mégis. A történelem vége elmélet előtt ugyanis nem volt evidens, hogy minden ország egyformán fejlődik.

A 60-as, 70-es évek demokráciaelmélete kifejezetten a különbségekre, az egyéni [fejlődés](#) történetekre volt kiélezve. Tisztában volt azzal, hogy az eltérő fejlődési utak befolyásolták az országok demokratizációs képességeit. A nyugati politikatudomány elfogadta azt, hogy az akkoriban demokratizálódó országok kultúrájuk, történelmük okán eltérnek a nyugati mintától, így nem is az volt a cél, hogy maguk képére formálják őket, vagy, hogy azok belátható időn belül utóljérjék őket, hanem, hogy a például gyarmati sorból frissen felszabadult országok *fejlődjenek*. A hidegháború végén, Francis Fukuyama elméletének elterjedésével azonban megváltozott a demokratizációról való gondolkodás. Ha a liberális demokrácia a történelmi fejlődés csúcspontja, akkor minden országnak ezt kell elérnie, előzményeik különbségeitől függetlenül. Csakhogy ez nem veszi figyelembe azt, hogy bizonyos különbségek nem áthidalhatóak pusztán intézmények adaptálásával, vagy a technológia fejlődésével. John Gray elmélete, miszerint a liberalizmus pluralizmus nélkül halálra van ítélve, ebből a felismerésből ered.



Tudjuk, hogy a szigorú, restriktív diéták jójó-effektushoz vezetnek, amikor a diéta végeztével az illető visszahízza, amit korábban sikeresen leadott, mivel a súlycsökkenést nem fenntartható módon, például életmódváltozással érte el. Hasonló történt a történelem végével is. Azzal, hogy a liberális demokráciát mintának állító intézmények, politikai szövetségek túlságosan kötötték az ebet a karóhoz, miközben sok mindenben – például a térség életszínvonalának a nyugathoz való felzárkóztatásában – nem, vagy nem a várakozásoknak megfelelően teljesítettek, az ellenkező szélsőségbe, az illiberalizmusba hajtotta azokat az országokat, amelyek korábban lelkesen csatlakoztak egyre kiterjedtebb érdekszférájukhoz. A történelem visszatérése a régióban nem valamiféle történelmi fátum, hanem annak a felismerésnek a hiánya, hogy a kitűzött fejlődési célt, nem tudja a térség azonos módon teljesíteni, mint azok, akik a mintát évszázadok küzdelmével és konfliktusaival kialakították.

Az ellentmondás feloldása

Mit tehet a politikatudomány, hogy ezt az ellentmondást feloldja? A történelem vége felfogás korlátainak felismerése jelentős mértékben csökkentheti a politikai konfliktusokat a mintaként szolgáló nyugat, és a mintakövetésben renitensnek bizonyuló országok között. Habár a történelem vége elméletét már korábban felülvizsgálta,



Fukuyamának abban igaza volt, hogy a történelem végével megszűnik a politika. Hiszen, ha mindenki egyetért a liberális demokrácia fölényében, akkor megszűnnek az ideológiai viták. Ez volt az Európai Unió "egyre szorosabb Unió" elvének lényege is. A megnövekedett konfliktusok száma annak köszönhető, hogy a történelem visszatéréseével a politika is visszatért. Ez jelen esetben abban nyilvánul meg, hogy Magyarországon a kormánypárt igényt tart arra, hogy itthon és külföldön egyaránt megértsék, és elismerjék történelemfelfogását. Szeretné, ha értenék, hogy a régi, nemzeti minták követése megkülönböztetési lehetőséget ad egy egyébiránt egymáshoz egyre jobban hasonlító világpolitikai mezőnyben. Elvégre hogyan lehet versenyezni, ha mindenki egyforma adottságokkal rendelkezik? Ha a globalizáció eltörli a nemzeti különbségeket, vagy ha az Európai Unió egyre jobban megköveteli a tagállamok közötti konvergenciát?

Az ezer éves magyar hagyományra hivatkozva azonban a magyar kormány figyelmen kívül hagyja, hogy a nyugati civilizáció gyökerei még régebbre nyúlnak vissza. Az ország történelmi múltja önmagában még nem érdem. Csupán hivatkozási pont ahhoz, hogy elmagyarázzák, bizonyos kérdésekben miért preferálnának alternatív megoldást a nyugati best practice-hez képest. Ehhez azonban az szükséges, hogy a Gray által megfogalmazott alapproblémát, hogy miképpen határozhatók meg azok a feltételek, amelyek mellett a rivális világnézetek együttélhetnek újragondolják, és visszatérjenek a



történelem vége előtti demokráciafelfogás differenciáltabb szemléletéhez. Miközben a magyar kormánypártnak el kell fogadnia, hogy a Nyugat már meghaladta a történelmet saját fejlődési pályáján, a Nyugatnak azt kell megértenie, hogy a történelem fontossága nem fejletlenség, hanem nemzeti kulturális örökség, amely az országnak a nyugattól eltérő fejlődési ívéből következik. Mindez azonban nem tud a politika felől kialakulni. Csak akkor lehetséges, ha a politikatudomány újraértelmezi a politikusok számára a liberalizmushoz (és demokráciához) való viszonyukat, amelyen történelem szemléletük, és a történelem végéhez, azaz a kelet-közép-európai térség demokratizációjához fűződő viszonyuk alapult. Ehhez a történelem végéhez kapcsolódó felzárkózási narratíva helyett a politikatudománynak sokkal inkább a nemzetek egyéni fejlődési utakra kellene újra koncentrálnia, különös tekintettel a térség eltérő történelmi tapasztalataiból eredő reálpolitikai döntések hatásaira.